

PERSOONLIJK VERSLAG REIS NAAR LAUSITZ (DUITSLAND)

‘Vattenfall in Duitland: de belofte van schone lucht boven een maanlandschap’

Agnes Lewe, statenlid van de SP-fractie in Gelderland, doet verslag van haar bevindingen tijdens een reis (25, 26 en 27 april 2009) naar het oosten van Duitsland, de Lausitz, waar Vattenfall actief is in de winning en het verbruik van bruinkool en waar hele dorpen in hun voortbestaan worden bedreigd. Ze werd op deze reis vergezeld door collega Statenlid Alex Mink en Tweede kamer lid Paulus Jansen. Lewe komt zelf uit Duitsland en fungeerde dus meteen als de ideale tolk.

Zaterdag 25 april 2009 stapte ik, rond 13 uur, in de trein voor een reis naar wat we vroeger schertsend “het wilde oosten” noemden. Samen met Alex Mink en Paulus Jansen zou ik een bezoek brengen aan de bruinkoolmijnen rondom Cottbus. Wij zouden ons een beeld gaan vormen van het ware gezicht van Vattenfall dat zich in Nederland als zo milieuvriendelijk presenteert en in Duitsland heftig wordt bekritiseerd om zijn slecht functionerende, oude kerncentrales en zijn vieze bruinkoolmijnen annex centrales.

In maar twee weken had ik een prima telefonisch contact opgebouwd met de bruinkoolexpert van de Grüne Liga. Dat is een milieufederatie die trots is op haar Oost-Duitse roots en geschiedenis die verder reikt dan 1989. Hij hielp ook met het leggen van contacten naar de organisatoren van burgerinitiatieven, die – toeval bestaat niet – op zondag hun maandelijkse bijeenkomst hadden. En tot slot vonden we ook een vertegenwoordiger van de gewerkschaftsbond DGB bereid om te praten.

Maar ook vertegenwoordigers van Vattenfall wilden we graag zien. Na drie telefoontjes - eerst met “Mining en Generation” in Cottbus, dan met het hoofdkantoor, dan weer met Cottbus – waren we welkom. Grappig detail: in Berlijn zei een verbaasde secretaresse op mijn vraag om een gesprek, dat haar baas nou juist dit weekend in Stockholm was voor een gesprek en ons niet te woord kon staan. Ook werd via Nuon geïnformeerd of wij wel waren wie we zeiden dat we waren. Toen dat duidelijk was, kwam blijkbaar groen licht. Uiteindelijk zijn we prima ontvangen op het kantoor in Cottbus. Daarover later meer.

Redelijk gaar stapten wij na 8 uur reizen uit de trein en werden opgewacht door René Schuster van de Grüne Liga en zijn vrouw Diana. Ons hotel, het gigantische Radisson SAS, ligt direct tegenover het station. Het is snel naar deWende opgetrokken, samen met een winkelgalerij en wat cafés die nog een beetje de protserige uitstraling hebben van de vroege investeerder, maar duidelijk geen succes zijn. Het hotel is verder prima. Na een kennismaking en twee lekkere grote (!) biertjes gingen we snel naar bed, want me moesten vroeg op.

Lacoma

Het programma, dat Rene voor ons had samengesteld was werkelijk heftig, maar ik zou geen seconde daarvan hebben willen missen. We begonnen bij Lacoma, ten noorden van Cottbus. Een begrip in de streek, hier nooit van gehoord. Maar dat geldt voor bijna alles dat we hebben gezien en gehoord op deze zondag. Het dorpje Lacoma, vlakbij Cottbus, ligt op een bruinkoolvoerend terrein. Net als 136 voor haar, zou het rond 20 jaar geleden verdwijnen in een dagbouw mijn. De vergunningen lagen er, de mensen moesten verkassen. Maar anders dan vroeger was er ineens weerstand. Mevrouw Kossack zag het niet zitten dat haar boerderij moest verdwijnen en ging tot het Zentralkomitee van de SED met haar bezwaar. Dorpsgenoten verzetten zich eveneens, eisten een gelijkwaardig huis elders, geen appartement in een "Plattenbau"; sommigen vertrokken ook. Daar kwam die "Wende" overheen. De energiebehoefde in de voormalige DDR liep vervolgens terug (veel stroomvretende fabrieken moesten sluiten). De uitbreiding van de bruinkoolmijnen kwam op een laag pitje te staan. In 1992 – de oorspronkelijke bewoners waren grotendeels vertrokken – werden de nog overgebleven boerderijen en huizen in Lacoma betrokken door mensen uit de omgeving die het dorp en zijn oude visvijvers wilden behoeden voor vernieling. In 1994 kreeg de groep zelfs een tijdelijk gebruiksrecht.

Rene, Diana en Karina, die ons deze zondag rondleidden, waren allen voormalige bewoners van Lacoma. Dit is hun verhaal. Zij vertelden het, staande voor een enorme lege vlakte met her en der wat struiken en berkenboompjes. Het dorp, hun dorp, was helemaal met de aarde gelijk gemaakt. En dat in de meest letterlijke zin van het woord. Er was werkelijk niets meer van te zien. Elke steen was afgedragen en de tuintjes waren bedekt met zand. Het meest absurde was echter dat er aan de rand van die vlakte een soort heuveltje was opgeworpen met een kijkhut en daarbij informatieborden over de geschiedenis van Lacoma.

Terwijl Rene met Paulus in een technisch gesprek was verwickeld liepen onze twee begeleiders terug naar de weg waar de auto's stonden. "Ik kom hier niet graag", zei Karina. "Het was een belangrijke plek voor mij, ik heb hier veel geleerd en beleefd en het is er gewoon niet meer. Zij hebben zelfs onze herinnering uit willen wissen." Diana vertelt dat de strijd om het dorp niet het enige was dat de mensen bewoog. Er lagen ook zeven oude visvijvers. Daar werden al sinds vele honderden jaren karpers gekweekt. Karpers uit Peitz (het plaatsje in de buurt, bestaat nog) waren en zijn een gewilde delicatessen. Door de traditionele methodes die bij deze viscultuur werden toegepast was er hele bijzondere flora en fauna ontstaan rondom en in het water. Het was bovendien een geliefd wandelgebied voor de mensen uit Cottbus. Maar het mocht niet baten. De karpers, kikkers en padden werden met honderden opgevist en "verhuisd" naar nieuwe vijvers.

Nog ouder dan de vijvers was de "Alte Poststrasse" die door Lacoma liep. Deze wordt in 1337 voor het eerst genoemd als handelsroute van Cottbus naar het oosten. Het oorspronkelijke wegdek werd nog niet zo heel lang geleden herontdekt. Ik heb het nog zien liggen, er over lopen mocht al niet meer. Wat me nog het meeste raakte was gevoel van déjà vu. Dit was niet veel anders dan "verzetsdorpen" die ik kende: Hasselbach in Duitsland (tegen kruisraketten), Ruigoord in Nederland (woningnood) of Greenham Common in Engeland (atoomraketten). Ook hier kwamen kunstenaars en musici naar toe, er werd

gewerkt met jongeren, de streektaal, het Sorbisch, werd geleerd en doorgegeven. Er was aandacht voor de lokale geschiedenis. En heel even zag het ernaar uit dat Lacoma kon blijven. De energiepolitiek in de voormalige DDR veranderde tegen het einde van de 20^e eeuw: de bruinkoolcentrales zouden dichtgaan en de elektriciteit zou voortaan met aardgas geproduceerd worden. Helaas, ruim tien jaar later ging de koers door de stijgende olieprijs opnieuw om. De levensduur van de bruinkoolcentrales werd verlengd en de dagbouw mijnen moeten nog zeker 50 jaar in gebruik blijven. Als gevolg daarvan eiste Vattenfall, inmiddels eigenaar van de mijn, de ontruiming van het dorp om de bruinkoolvelden eronder te kunnen exploiteren. Uiteindelijk is het dorp in 2005 afgebroken en inmiddels is de graafmachine opgerukt tot 200 meter van de oude dorpskern.

Monument van de waanzin

Wij stappen weer in de auto's en rijden naar de elektriciteitscentrale die vooral heel groot is. Zie die maar te voorzien van brandstof; dat verklaart de landhonger! Negen koeltorens braken witte rook uit. Er is niemand te zien. Rene geeft weer uitleg. De mee reizende reporter van de Telegraaf vraagt hem het hemd van het lijf. CO2 zie je niet en ruik je niet. Dit is een enorme "Dreckschleuder", nummer 2 of 4 op de lijst, maar de hemel is strak blauw en de stoom is wit.

Weer de auto's in voor een zoektocht. Ergens moet een uitzichtpunt zijn voor de mijn "Jänschwalde", vlak bij. Wij rijden over verlaten landwegen, opvallend goed onderhouden de meeste, niks DDR-wegen met gaten. Ik zit met Alex bij Karina in de auto die vertelt dat het zelfs voor haar niet mee valt om de juiste afslag te vinden. "Voor de mijnen worden als maar weer wegen afgesloten, nieuwe wegen aangelegd, tijdelijke omleidingen gemaakt. Spoorlijnen, beken en rivieren, alles wordt verlegd." Daarom dus de prima kwaliteit van de straten, ze zijn overwegend nieuw!

We kunnen het uitzichtpunt niet vinden en stoppen daarom maar bij een afslag, heel dicht bij de mijn. Op slechts drie- tot vijfhonderd meter afstand zien we een gigantische graafmachine van 600 meter lengte in een enorm diep gat. Als we naar de rand willen lopen voor een paar foto's – het is werkelijk indrukwekkend! – komt een bewaker en wijst ons op een verkeersbord. We mogen hier niet stoppen. Helaas is er ook politie in de buurt; zij zijn bezig met een groep motorrijders. Dus we stappen zwaar balend weer in de auto. Mijnheer de bewaker – een echt mannetje – kan ons niet zeggen waar we wel kunnen kijken. Rene wordt een beetje boos. "Officiële kijkpunten zijn er bij elke mijn, dat hoort hij te weten! Maar hij is natuurlijk niet van hier, ook niet van de mijn, gewoon ingehuurd om mensen wegsturen."

We rijden rondjes. Daarbij zie ik op eens boven een verdiept aangelegd werkspoor een ecoduct. Alex gelooft me niet. Gelukkig rijden we verkeerd en komen er nog een keer langs. Het is echt een ecoduct: nog spiksplinternieuw, beetje gecamoufleerd met natuurstenen en struikgewas in de rode aarde. En aan de andere kant van de weg de gigantische graafmachine die we al eerder hadden gezien. Wat een absurde tegenstelling. Kilometers grond verplaatsen, een gat als een maankrater slaan en dan een pietepouterig bruggetje aanleggen voor de konijntjes en de muisjes die anders niet naar de overkant komen.

Hè! De bewakers zijn weg. Dus eventjes burgerlijk ongehoorzaam zijn, auto aan de kant en wat foto's maken. Je wordt er stil van. De graafmachine is werkelijk onvoorstelbaar groot. Over een tijd, als de kolen gedolven zijn, zal het er niet meer zijn en zal het leeg zijn in dit enorme gat. Er zal zuur water naar boven komen, waar geen vis in kan leven, het spoor zal worden afgebroken en het ecoduct? Dat wordt een monument van de waanzin.

Kerk van verzet

En verder. Naar een dorpje met de merkwaardige naam Atterwasch. Bij de ingang van het dorp een authentieke DDR-spoorwegovergang. De auto knalt erover heen, ik met mijn hoofd tegen het plafond. Karina merkt droogjes op dat het vroeger overal zo was. Hier ontmoeten we een strijdbare dominee. Hij gebruikt de ingangshal van zijn meer als 600 jaar oude kerk als tentoonstellingsruimte. Posters, spandoeken, foto's. Een kopie van een oude oorkonde spreekt mij als archivaris natuurlijk bijzonder aan. Het dorp blijkt in 1294 voor het eerst in een acte genoemd te zijn, gesticht is het vermoedelijk al aan het begin van de 13^e eeuw.

Wij komen te weten dat de burgemeesters van dit en andere bedreigde dorpen het verzet gezamenlijk organiseren. Ik ben onder de indruk van een citaat, waarvan ik nu niet meer zeker weet waar ik het heb gelezen: "Na een oorlog of een aardbeving kun je je huis of je dorp weer opbouwen. Je kunt ook besluiten om weg te gaan; maar je kunt altijd terug komen naar waar je thuis was. Als je dorp wordt opgeslokt door de mijn is het helemaal weg. Je kunt nooit meer terugkeren naar die plek."

Opmerkelijk genoeg wordt dit bijzonder duidelijk in Neu-Horno. Dat dorp is hét voorbeeld van een succesvol verzet. Naar lange, taaie onderhandelingen is het deze mensen gelukt om als dorp, dus gezamenlijk verplaatst te worden. De kerktoren en de graven van het kerkhof gingen mee, maar verder is alles nieuw. Wij komen daar rond de middag aan, om in de eveneens nieuwe dorpskroeg te eten. De dorpsbrink is uitgestorven. Er liggen prachtige huizen met ieder een flinke lap grond er omheen. Net zo als het in het oude dorp ook was. Maar het lijkt ontzettend zielloos. Een Vinex-locatie maar dan zonder compact bouwen... Rene zegt, dat hij geen gesprekken heeft geregeld met dorpsbewoners omdat die daar helemaal geen zin meer in hebben. Zij zijn zo vaak voorgevoerd als succesnummer, dat zij besloten hebben geen interviews te geven, tot groot verdriet van de Telegraaf journalist. Dat is dus de prijs van het succes...

Op de zolder van de kroeg is een tentoonstelling; daarin een vloerbedekking met een kaart van de Lausitz en alle verdwenen dorpen. Als je dat zou projecteren op dat prachtige vloerkleed in de statenzaal van Gelderland, zouden mensen hier zich rot schrikken. Een bruinkoolveld heeft de grootte van de gemeente Millingen (mijn Cottbus-Noord) een andere van de gemeente Wijchen (mijn Welzow-Süd). Dat betekent in het laatste geval dat naast Wijchen zelf ook de kernen Balgooy, Niftrik, Leur, Alverna, Batenburg, Hernen en Bergharen van de kaart geveegd zouden zijn. En dat zijn er maar twee van de vijf mijnen die momenteel door Vattenfall worden geëxploiteerd.

Altijd wind

Uiteindelijk vonden we bij de derde poging het uitzichtplatform van de mijn Jänschwalde, bij de plaats Griesen. Een heuveltje, een trapje, informatieborden en dan de oneindige leegte vlakke, waar vroeger dus Horno, Klein Bohrau, Klein Briesnig, Grötsch en Heinersbrück hadden gelegen. Voordat ik in de trein naar Cottbus was gestapt had ik op Youtube al wat films bekeken over de streek. Maar tegen de realiteit kan geen film op. Dit was zo indrukwekkend, dat ik natuurlijk zelf de camera heb gepakt en een filmpje heb gemaakt. Zo ziet leegte er dus uit. Dat kun je niet meer in voetbalvelden uitdrukken. En die leegte duur jarenlang. Eerst wordt er gepland en besloten, dan "devastiert" (een krachtig Duits woord voor "verplaatst"), dan platgewalst en ontbost, dan worden de wegen en rivieren omgelegd, nieuwe werksporen aangelegd tot dat uiteindelijk de graafmachine komt. En dan duurt het jarenlang tot dat alle bruinkool is afgegraven en dan weer jarenlang tot de aangeplante bomen gegroeid zijn en de diepste wonden verdekt.

Het waait heftig op die uitkijktoren, je ziet het op alle foto's. De wind heeft natuurlijk kilometers lang vrij spel. Je wordt zowat gezandstraald door alle stof die hij meedraagt. Tussen het dorp Griesen en het grote gat staat dan ook een soort geluidswal/muur om de mensen nog enigszins te beschermen. Diana, die als actieve zweefvliegster verstand heeft van wind en weer zegt, dat je de klimaatverandering hier heel duidelijk kunt voelen. Het regent minder, er is veel vaker zon, die je ook veel sneller doet verbranden. Er is altijd wind en de zomers zijn lang, heet en stoffig. Dat komt mede omdat de bruinkoolvelden drooggemalen worden. Natte bruinkool is zwaarder maar geeft minder warmte. Er staan dus bij elk veld legio van pompen die onvoorstelbare hoeveelheden grondwater oppompen, 34 miljoen m³ per jaar. Het meeste wordt gebruikt voor koeling en andere processen in de elektriciteitscentrales. Wat over blijft en niet is verdampt in die prachtige witte pluimen boven de koeltorens gaat naar de dichtstbijzijnde rivier en stroomt weg.

Na al deze ellende doet het goed om weer in de auto te zitten en door een verbazingwekkend mooi, bijna liefelijk landschap te rijden. Zo moet het hier vroeger overal geweest zijn. Kleine dorpen met daarom heen weilanden en akkers, kleine bossen en heggen. Coulisselandschap heet dat volgens mij. Het lijkt op de Achterhoek, met ietwat meer glooiend landschap. De mensen die we nu ontmoeten zouden ook in de Achterhoek kunnen wonen. Beetje vierkant, recht toe recht aan. Oudere boeren, de dominee natuurlijk, een burgemeester, gemeenteambtenaar, kleine ondernemers, leraren, maar ook jonge mensen, mensen uit de stad die naar het platteland waren getrokken. Zij allemaal hebben zich georganiseerd in burgerinitiatieven toen enkele jaren geleden bekend werd, dat Vattenfall op 7 nieuwe locaties mijnen wilde openen c.q. uitbreiden.

13 dorpen zouden hierdoor verdwijnen. De verontwaardiging en het verzet in de bedreigde dorpen was groot. Demonstraties volgden. Er werd zelfs een burgerinitiatief bij het land Brandenburg georganiseerd. Maar tot grote teleurstelling van de actievoerders haalden zij bij lange na niet het vereiste aantal stemmen. Te groot is de angst om de arbeidsplaatsen, te sterk is de verbondenheid met de mijnindustrie. En buiten de regio leeft het probleem onvoldoende. Op deze zondag was men weer bij elkaar gekomen om zich op nieuwe plannen te bezinnen. Dat wij langs kamen was een leuke opsteker.

Wederzijds moreel support, uitwisseling van cartoons en stickers, van adressen. Het gebak was heerlijk en we moesten veel te snel weer weg naar een interview voor de plaatselijke radio en een gesprek met de vakbond.

De grote sponsor

“De vakbond” blijkt een vrouw van mijn leeftijd te zijn die sinds vanochtend haar stem kwijt is door een verkoudheid. Paulus kan haar nauwelijks verstaan, is ook te moe na al het praten in een vreemde taal vandaag. Mevrouw Scheider en ik steken dus letterlijk de koppen bij elkaar zodat ik haar fluisteren kan verstaan. Zij is heel uitgesproken: Vattenfall is een goede werkgever, goede cao, veel opleidingen, sponsor van van alles in de traditie van de oude regionale mijn- en energiemaatschappij. Het bedrijf is rijker dan de stad Cottbus, die in de laatste 10 jaar bijna een kwart van haar bevolking heeft verloren; van degenen die er nog wonen is 20% werkloos. Maar zij zegt ook dat binnen de bond het besef groeit, dat er andere duurzamere energiebronnen moeten komen. En dus ook meer diversiteit, bedrijven die bijvoorbeeld onderdelen van windmolens produceren.

Er is een begin gemaakt, maar die bedrijven kunnen qua lonen e.d. nog niet tippen aan Vattenfall. De lokale en regionale politiek en de belangenorganisaties zijn het lang niet altijd eens over het te volgen economisch beleid en willen elkaar nog wel eens in de weg zitten. En passant krijg ik inkijk in de bestuurlijke structuren van de regio en ik moet zeggen, die doen qua vervlechting en ingewikkeldheid niet onder voor de onze. Na ruim een half uur begeeft haar stem het echt. Ik bedank haar dat zij toch ons te woord heeft willen staan. Haar verhaal geeft zeker een belangrijke nuance. Ook hier weer: je weet het wel dat Vattenfall de enige echt grote werkgever is en wat dat betekent, maar wat je ter plaatse hoort is het toch net weer iets genuanceerder.

We zijn allemaal doodop naar deze dag. Diana en Karina, onze chauffeuses zijn al naar huis. Rene en ik schrijven nog een persbericht. Dan gaat ook hij huiswaarts. Alex, Paulus en ik treffen elkaar in een Indiaas restaurant, waar we lekker eten en dan gaan de kaarsjes uit.

Schone lucht boven maanlandschap

De volgende ochtend zitten we al om 8 uur op het kantoor van Vattenfall Mining en Generation. Het hoofd voorlichting en een speciaal uit Berlijn overgekomen man ‘voor politieke contacten’ informeren ons over het ontstaan en de toekomstplannen van hun bedrijf:

Vattenfall heeft in 2001/2002 de bruinkoolcentrales en -mijnen in de Lausitz overgenomen.¹ Het heeft vervolgens de meest verouderde centrales gesloten wat een forse vermindering van de uitstoot betekende. Deze vermindering komt op verschillende grafieken terug, maar is dus niet ontstaan door technologische vernieuwing. Vervolgens zijn er door Vattenfall nieuwe, “schonere” centrales gebouwd en oude technisch verbeterd. Hierdoor is de productie toegenomen

---

¹ In 2001 kocht de HEW (Energiemaatschappij Hamburg), sinds 2000 een dochter van Vattenfall, de meerderheid van aandelen van de „Lausitzer Braunkohle“ NV (LAUBAG). EON en RWE kregen hiervoor en voor hun aandelen in de VEAG (Energiemaatschappij Berlijn) 2,9 miljard DM. In september 2002 werden LAUBAG, HEW, VEAG en BEWAG verenigd in het nieuwe *Vattenfall Europe* (Bron: http://de.wikipedia.org/wiki/Lausitzer_Braunkohle_AG)

maar zonder dat de totale uitstoot verminderd is en deze zal ook binnen afzienbare tijd niet gaan verminderen.

Vattenfall heeft daarnaast ook reeds door de DDR gegunde mijnen ontsloten en is begonnen met de exploitatie ervan. In 2007 liet het concern een studie verrichten naar mogelijk zeven nieuwe mijnen en werd het ook actief in het naburige Poolse bruinkoolgebied. Als al deze plannen doorgaan zouden 13 dorpen verplaatst moeten worden, sommige zelfs voor de tweede keer.

De onbestreden milieuvervuiling wil men te lijf gaan met het zogenaamde CCS. Het afvangen en onder de grond stoppen van CO₂ is een experimentele techniek waarbij Vattenfall ook "oxyfuel" toepast (toevoegen zuurstof aan de verbranding). Andere energiemaatschappijen experimenteren overigens met vergelijkbare technieken. Alle bevinden zich in de experimentele fase. Het grootste probleem, de eeuwige opslag van het CO₂ is nog van niemand opgelost. Ondertussen gaat de exploitatie ook van de bestaande centrales op volle kracht door en worden oude centrales vervangen door nieuwe, maar wel traditioneel werkende centrales (dus zonder CCS, dat immers nog niet bestaat).

Onze beide gesprekspartners waren uitermate trots op het net gestarte CCS-experiment bij een centrale met de veelzeggende naam "Schwarze Pumpe". Hun optimisme was grenzeloos: in 2050 zouden de Vattenfall-centrales geen CO₂ meer uitstoten maar alles afvangen. De winning van bruinkool zou dus zonder meer en onverminderd door gaan, uitbreiding van de mijnen acht men noodzakelijk.

Na deze weinig vrolijk stemmende 'toezegging' namen we beleefd afscheid van elkaar. In de trein een eerste poging om de gewonnen indrukken op te schrijven. Eerste foto's en filmpjes kijken. Het was veel, heel veel dat we gezien en gehoord hebben. Maar het komt hier op neer: terwijl Vattenfall sleutelt aan een techniek om de lucht schoon te houden, moeten honderden mensen hun huis en haard voor altijd verlaten voor de nieuwe mijnen en wordt een heel landschap verwoest. En daar willen zij nog veertig jaar lang mee door gaan. Dat is het andere gezicht van Vattenfall!

Agnes Lewe, mei 2009